

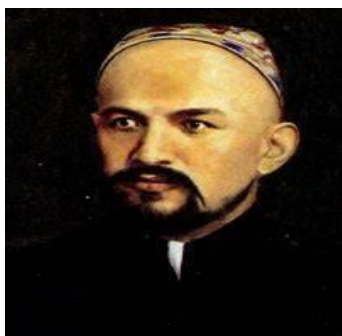
ЖАДИДЛАРНИ ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАГАН МАЪРИФАТПАРВАР ЖАДИДЧИ САИДНОСИР МИРЖАЛИЛОВ (1884-1937 ЙИЛ)

Махмудов Розмет Муратович

Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети профессори, педагогика фанлари доктори, профессор

Хайдаров Исмоил Оллоқулович

Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети профессори, психология фанлари номзоди, доценти

Саидносир Миржалилов ўзбек халқ ёзувчиси Академик Муса Ташмуҳаммад ўғли Ойбекнинг кайнатаси бўлган.

Саидносир Миржалилов Туркистонда 1884-йилда туғулиб 1924-йилгача яшаган, кейин Тошкентга кўчиб келган.

“Саидносир Миржалил ўғли Ўзбекистондаги жадидчилик ҳаракатининг кўзга кўринган намаёндаларидан бири, бўлиб Туркистон мухториятининг аъзоси Мунаввар Қори, Убайдулла Хўжаев, Чўлпон сингари истиқлол учун курашган улўф юртдошларимизнинг сафдоши бўлган. Шу туфайли у мустабид тузумнинг дастлабки қурбонларидан бири бўлди”

Саидносир Миржалил ўғли Туркистоннинг Иққон шаҳрида яшаган вақтида ўзига тўқ, моддий жиҳатдан ўзи яхши таниган жадидчиларни қўллаб-қуватлаб турган. Рус маърифатпарварларини Туркистонга чақириб рус тилида дарс бердирган, Саидносир Миржалиловларнинг ташқари ҳовлисида бир рус оиласи яшаган деб эслайди Саидносирбойнинг қизи, Ойбекнинг аёли Зарифа Саидносирова Саидносирбой рус оиласидан Русча ўқиш-ёзишни ўрганган, унинг уйида яшаган рус кишининг қўлидан газета ва китоблар тушмас экан. Саидносир К.Маркснинг “Капила” асарини мутолаа қилган ва ўрганган экан.

Саидносир Миржалиловнинг уйида кўп китоблар бўлган, жумладан Кремелда, Қозонда, Оренбургда, ва Бокуда нашр қилинган газета журналлар олиб келиб ўқиб турилар эди. Саидносир Миржалилов зехни ўткир жуда саводли жадидчи бўлган, уйда гап-гаштак мусаллас, бўза, чоғир ичиш, карта ё кимор ўйнашга ўхшаш, хунук одатларга мойил бўлмаган.

1914-йилда Саидносир Миржалилов 30 ёшда бўлиб у ўқимишли зиёли эди. У русчани билган уйини деворига тақаб янги мактаб қурдирган ва бу мактабда

та’лимни ташкил этиш учун Оренбургдан Шокиржон Иброхимов деган татар муаллимини оиласи билан кўчириб олиб келган, аслида Шокиржон машҳур татар адиби Олимжон Иброхимовнинг биродари бўлган. Мактабда узун-узун парталар қўйилган бўлган. Мактабда она-тили, ҳисоб, жўғрофия, тарих дарслари, ўқитилган. Дарсликлар Оренбург ва Қозондан келтирилган экан. Туркистондан чиққан барча зиёлилар ўша мактабда таҳсил олиб тугатган.

С.Миржалилов Москва, Тошкент, Қўқонга кўп қатнаб турган ва 1917-йилнинг куз ойларида Саидносирнинг уйига Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий келади, ўша йиллари Ҳ.Ҳакимзода Қўқондан кимлардандир қочиб келган бўлади. С.Миржалилов нафақат илғор зиёлилар маърифатпарвар жадиждларнигина эмас балки азбаройи адабиётни севганидан Ҳамза билан ҳам яқин дўст бўлган, Ҳамза Туркистонда маълум бир вақт хуфиёна яшаб юради, Саидносир Миржалилов бу билан Ҳамзани реаксион кучлардан сақлаб қолган.

Ҳамза Ҳакимзода баланд бўйли ингичка қоматли, рангдор йигит бўлган, ички дунёси кенг, руҳи нозик, ақлли унда ҳар бир кимсани ўзига тортадиган жихатлари бўлган.

Туркистонда яшаб юрган вақтларида Ҳамза Ҳакимзода маърифатпарвар шоир, фаол жадиждчи сифатида ижод билан ҳам шуғулланган, унинг бир қанча шеърлари бўлган, лекин биз Тошкентга кўчиб келган вақтларимизда у ёзган шеърлар йўқолиб кетган деб ёзади Зарифа Саидносирова.

Зарифа Саидносирова, лекин шунга қарамасдан мени хотирамда унинг қуйидаги шеъри сақланиб қолган деб эслайди ва ушбу шеърни Ҳамза акага бағишлаб ёзади.

Мактаб-бизнинг жойимиз,
Олтин-кумуш сойимиз
Агар илм ўқисак-
Бутун дунё-ойимиз.

Инқилобдан кейин Саидносир Миржалилов ҳам жадиждчи сифатида қувғунга учрайди ва бир кечада Тошкентга кейин Қўқонга қочиб кетиб қолади ва яшириниб юради.

Истамбулда таҳсил кўрган Шохид Эсон Саидносирнинг яқин дўсти бўлиб, кечқурунлари рус мактабида ўқитган болаларни ва қизларни кейинчалик бу мактаб Пистолоцин мактаби деб номлана бошлаган.

1924 йилнинг кузидан бошлаб жадиждчи Эсон афанди мантиқдан, Иброхим афанди эса ижтимоятдан дарс берганлар. Эсон афанди билан Иброхим афанди туркиядан маърифатни тарғиб қилиш учун келишган бўлган. Шоир Элбекнинг хотини Муборақхон ҳам баланд бўйли, сочини елкадан кесган, пионинани гўзал чаладиган, чиройли хотин бўлган. У ҳам ўз даврининг маърифатпарвар ва фаол жадиждчиларидан бўлган.

Ўша йилларда Тошкентлик машҳур жадидлардан бири Мунаввар Қори Саидносир Миржалилов билан қалин дўст бўлган ва у Саидносирнинг олдига тез-тез кириб турган. Ақлли, маърифатпарвар бу сиймо ўзбек зиёлиларининг сўюкли раҳбари бўлгани учун унинг шарафига қўшиқлар тўқишган ва куйланган, ундан ташқари фаол жадидчи Чўлпон ҳам Саидносирнинг тез-тез меҳмони бўлиб турган. Бир куни Чўлпон билан қизиқ суҳбат орасида Саидносир Чўлпонга “Гўзал Фарғона” шеърини ёзиб қўйган советлар давридаги бир санани айтади, шеър суратни орқасига ёзилган бўлган Саидносир суратни тоқчадан олиб, Чўлпонга кўрсатади, шунда кўрқиб кетган Чўлпон йили ундай эмас, бундай деб инқилобдан олдинги санани айтади, чунки ўша пайтда хадик ҳар бир жадидчиларда бор эди.

Ушбу суҳбатдан сўнг Чўлпонни дарров илхоми келади ва ушбу шеърни ёзиб Саидносир Миржалиловнинг кизи Зарифа Саидносировага беради.

Азиз синглим, менинг кўнглим тентақдир.

Шунинг учун умрим бутун эртақдир.

Эртақ эмас, бир ярамас ҳаёл, денг.

Маним учун, таним учун малол, денг.

Ҳаёл эмас, малол эмас, бу бир туш.

Ҳар нафасни, шу бир пасни унутиш

Унутмасам, йўқ этарди ўзимни

Ҳеч билмаймен ўзим айтган сўзимни.

Чўлпоннинг ушуб шеъри ҳеч бир архивда йўқ, фақат шеърни Ойбекнинг аёли Зарифа Саидносированинг шахсий архивида сақланмоқда.

Жадидчи Саидносир Миржалилов, катта маърифатпарвар Чўлпонни суҳбатидан сўнг уйни ичкарасига таклиф қилади, уйга қалин ўрин солдириб бўлгандан сўнг Чўлпонга Зарифа Саидносированинг Туркистонда юрганида, яшаганида чизган Ахмад Яссавийнинг мақбарасини расмини кўрсатади, шунда Абдулхамид Чўлпон, жудда гўзал ишланган бу қизни Германияга ўқишга юбормоқ лозим дейди. Менинг ҳам шундай орзуим бор деб кулиб қўйди Саидносир Миржалилов.

1926 йилининг кўкламида Саидносирни ҳибсга олишади Туркистонга қочиб кетаётганда поезда ушланади ва Тошкентга олиб келишади.

Маърифатпарвар жадидларни қўллаб-қувватлаб моддий ёрдам бериб юрган, моддий жиҳатдан баъзи бир жадидларни қўллаб-қувватлаб юрган шахс бу Саидносирбой Миржалилов бўлган.

Мухтория ҳукумати большевиклар томонидан ағдариб ташлангач, С.Миржалилов аввал Самара ва Тифлисга боради, сўнгра бир муддат Туркияда яшайди. У 1921 йилда Тошкентга қайтиб, “Туркистон” савдо—саноат ширкатини ташкил қилиб, ундан тушган даромад ҳисобига “Миллий иттиҳод”

ташкilotини қўллаб—қўвватлаган ҳамда Германияга ўқишга юборилган айрим талабаларни нафақа билан таъминлаган ва уларга моддий ёрдам кўрсатган. У “Нашри маориф” маърифий ташкilotи ва “Кўмак” жамиятининг асосчиларидан бири (1923 – 1925).

Афсуски, Саидносирбойнинг охириги тақдири ҳақида икки хил маълумот бўлиб, бринчисида Миржалилов С. бошқа жадидчилар каби қамоққа олиниб сибир ўрмонларини қирқишга сургун қилинган, унинг хоки Россиянинг сибир ўлкаларида қолиб кетган. Уч йил сибирга сургун қилингандан кейинги тақдири номаълум. Охириги оқибатда 1937-йилда вафот этган деб ёзилган.

Иккинчи маълумот у совет режими томонидан бир неча марта (1925, 1932, 1937) қамоққа олинган. Соловецк оролидаги қамоқхонага ташланган (1925 – 1928). С. Миржалилов 1937 йил 21 июлда Тошкентда охириги марта қамоққа олиниб, 1937 йил 9 октябрда отиб ташланган. Ўлимидан сўнг оқланган.

Саидносирбой Миржалилов ҳам бошқа жадидчилар каби тарихчиларнинг ўрганиш, таҳлил қилиш, объектига айланиши лозим.

Янги – янги номлари топилаётган жадидларнинг рўйхатида Саидносирбой Миржалиловнинг номлари бўлиши ҳақли деб ҳисоблаймиз.

АДАБИЁТЛАР

1. Саидносирова. Ойбегим менинг. Шарқ. Тошкент 1994. бет 4.
2. Саидносирова, Ойбегим менинг Шарқ Тошкент. 1994. Бет 39.
3. [Ражабов Қ.] Миржалилов Саидносир //Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Т. 5. –Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2003. –Б. 692.
4. [Ражабов Қ.] Носирхон Тўра Саид Камолхон тўра ўғли //Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Т. 6. –Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2003. –Б. 401. Шамсутдинов
5. Қахрамон Ражабов “Ўзбек миллий давлатчилиги тарихида Туркистон Мухториятининг ўрни ва роли” мавзуидаги Республика илмий-амалий анжумани материаллари, 2017 йил 12 октябрь
6. Ражабов Қ. Фарғона водийсидаги истиқлолчилик ҳаракати: моҳияти ва асосий ривожланиш босқичлари (1918 – 1924 йиллар). –Б. 47 – 49.